

A felsőoktatás képzési szerkezetét és kutatási potenciálját befolyásoló tényezők időben és térben

¹Lőrincz Mónika–²Köpeczi-Bócz Tamás

¹Miskolci Egyetem Egészségügyi Kar, Miskolc

²Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

lorincz.monika@gmail.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Napjainkban egyre hangsúlyosabb igényként jelenik meg a felsőoktatás munkaerő-piaci kimenetének és a tényleges munkaerő-piaci igények összehangolásának szándéka. Ennek elengedhetetlen feltétele az ágazati stratégiák hosszú távú, tudatos összehangolása.

Magyarországon – az ágazati irányítás szintjén – elindult a felsőoktatás képzési szerkezetének és intézményhálózatának az átalakítása. A képzési kínálat és kutatás-fejlesztési potenciál közötti szoros összefüggés mutatkozik, hiszen egy-egy intézmény jellemzően azonos diszciplináris bázison folytatja oktatási és kutatási tevékenységét. Mindezek alapján azt feltételezhetjük, hogy a képzési szerkezet struktúrájának átalakítása befolyással lehet a kutatás-fejlesztési potenciál alakulására is. Az intézményhálózat átalakítása (összevonás, megszüntetés, új intézmények létrehozása) várhatóan a felsőoktatás korábbi térszerkezetének a módosulását fogja eredményezni, ami már önmagában is a képzési és kutatási kínálat térbeli átrendeződését vonhatja maga után. Mindezek alapján megválaszolandó kérdésként merülhet fel, hogy a jelenlegi felsőoktatási stratégiában szereplő célkitűzések hogyan szolgálják az egyes területi egységek gazdasági szereplőinek az igényeit, az intézményhálózat átalakítása hogyan illeszkedik a régiók gazdasági szerkezetéhez és munkaerő-piaci igényeihez.

Ahhoz, hogy a magyar felsőoktatás meg tudjon felelni az ágazattal szemben támasztott elvárásoknak, egyrészt elengedhetetlen a nemzetgazdasági ágazatok szerkezetének, illetve a gazdasági szerkezetben bekövetkezett változásoknak, tendenciáknak és az ágazati kapcsolatoknak a vizsgálata. Másrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a tényezőket sem, amelyek a felsőoktatási intézmények képzési és kutatás-fejlesztési kínálatára meghatározó befolyással vannak. E tanulmány keretében a felsőoktatási intézmények képzési és kutatás-fejlesztési keresletét és kínálatát befolyásoló lehetséges tényezők kerülnek vizsgálatra, amelyben kitüntetett szerepet kap a gazdasági szerkezet területi dimenzióinak alakulására ható tényezőknek az áttekintése és az egyes ágazatok közötti kapcsolatok jellege.

Kulcsszavak: ágazati kapcsolatok, felsőoktatás, gazdasági szerkezeti átalakulás, regionális politika

SUMMARY

Nowadays more and more pronounced demand for tertiary education appears as an output of the labor market and the real labor market needs coordination of intention. A necessary condition for the long-term sector strategies, conscious coordination.

In Hungary – the sector management level – headed tertiary education training structure and the transformation of the institutional network. There is a close relationship between training supply and research and development potential, as an institution typically the same disciplinary education and research base continues. Based on this, we assume that the structure of the training may influence the development of the restructuring of the research and development potential as well. The institutional network reorganization (merger, liquidation, establishment of new institutions) is expected to result in a former spatial structure of tertiary education in the modification, which in itself is a training and research supply spatial rearrangement may apply. Against this background, questions have been raised as to how the objectives in the current tertiary education strategy for economic operators serving the needs of each territorial unit, how the institution fits into network transformation of economic structure and labor market needs of the regions.

In order for the Hungarian tertiary education can meet the requirement for industry standards, an essential part of the structure of industries, and the changes occurring in the economic structure, trends and industry relations in the investigation. On the other hand, we do not ignore those factors are not, which have a determining influence on the tertiary education institutions in training and R&D supply. As part of this study in tertiary education institutions will be examined possible factors influencing education, research and development demand and supply, which gets a prominent role in the economic structure of relations between the territorial dimension in the evolution of discount factors and the nature of particular sectors.

Keywords: industrial relations, tertiary education, economic restructuring, regional policy

ÁGAZATI FELTÉTELRENDSZER

Magyarországon az ágazati szakpolitikák ugyan rendelkeznek területi relevanciával, de alapvetően ágazati és nem regionális célokat követnek, miközben az ágazati döntések jelentősen befolyásolják az egyes területi egységek társadalmi és gazdasági folyamatait. Az Európai Bizottság hatodik jelentése a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról nagy hangsúlyt fektet a „testre szabott” területfejlesztési politikákra, kiemelt figyelmet fordítva a kutatás-fejlesztésre, az innovációra, az oktatásra és képességekre, a közlekedésre és az össze-

köttetésekre vonatkozó nemzeti szakpolitikák eltérő területi hatásainak mérséklésére (Európai Unió 2014). A régiók teljesítőképességének alakulását elsősorban az ágazati szerkezet befolyásolja (Horváth 2001). Nem véletlen, hogy a magyar területfejlesztési politikai egyik fő célkitűzése az ágazati stratégiák összehangolása és a területfejlesztési stratégiákkal való szinergia megteremtése. Az Országos Területfejlesztési Koncepció is ennek jegyében fogalmazta meg a területi prioritásokat az egyes ágazatok számára (VÁTI 2009). A nemzetgazdasági ágak időbeli fejlődésük és változásuk folyamán a térben is átrendeződnek. Az idő és tér közötti

szoros összefüggés a gazdaság mikro- és makrostrukturális átalakulásában, a különböző területi egységek más-más profilú termelő és szolgáltató tevékenységek befogadására való alkalmasságában és feltételrendszerében gyökerezik. A gazdaság térbeli differenciáltsága a társadalmi folyamatokra, az életkörülményekre és az életminőségre is hatással van (Bartke 1994).

Az aktuális felsőoktatási stratégiában (Fokoztatválasztás a felsőoktatásban 2014) az intézményhálózat és a képzési szerkezet vonatkozásában találhatunk utalást a területi egységek fontosságára, az egyéb ágazati stratégiákkal történő összehangolásra és a hosszú távú tudatos fejlesztésre irányuló törekvésekre viszont nem. További kérdőjeleket, illetve nehezen megválaszolható anomáliákat vet fel, hogy a stratégiában kijelölt célkitűzéseket milyen időbeli ütemezéssel valósítják meg, illetve a különböző célkitűzések hogyan illeszkednek egymáshoz.

Első lépésként elkezdődött a képzési szerkezet (szakstruktúra) átalakítása annak érdekében, hogy a felsőoktatási intézmények a gazdaság igényeinek megfelelő szakembereket képezzenek. A stratégia megvalósításának következő lépéseként, jelenleg folyamatban van az intézményhálózat átalakítása (összevonás, megszüntetés, új intézmények létrehozása), amely várhatóan a felsőoktatás korábbi térszerkezetének a módosulását fogja eredményezni. Az intézményhálózat területi dimenzióinak az átstrukturálása már önmagában is a képzési és kutatási kínálat térbeli átrendeződését vonhatja maga után. Mindezek alapján megválaszolando kérdésként merülhet fel, hogy a felsőoktatási stratégiában szereplő célkitűzések hogyan szolgálják az egyes területi egységek gazdasági szereplőinek az igényeit, az intézményhálózat átalakítása hogyan illeszkedik a régiók gazdasági szerkezetéhez és munkaerő-piaci igényeihez. A felsőoktatásnak decentralizálnak kell lennie, az intézményhálózat átalakítása során pedig figyelembe kell venni az optimális méretgazdaságosság szempontjait is. Az ágazatban a centrumrégió (a Közép-magyarországi régió) dominanciája jelenleg nem teremti meg az esélyegyenlőséget a kutatási források megszerzésére és a nemzetközi kutatási-fejlesztési munkamegosztásba való bekapcsolódásra annak ellenére, hogy az Európai Unió operatív programok ezt a régiót többnyire nem tekintik beavatkozási területnek (Horváth 2003).

Ezekből a folyamatokból azt következtetést vonhatjuk le, hogy nemcsak a gazdaságpolitikai és társadalomfejlesztési irányvonalak és az ezekkel összhangban lévő ágazati politikák közötti összhang hiányzik, hanem egy-egy ágazat stratégiájának megvalósítására irányuló tudatos és következetes építkezés is. Az ágazati politikák eltérő időtávon érvényesülő, a társadalmi és gazdasági folyamatokba tartósan beágyazódó jelenségsorozatokat indukálhatnak, amelyek tér-specifikus jellemzőkkel rendelkeznek. Az ágazati politikák nemegyszer eltérő indítatásúak, ebből adódóan ellentmondásosak is. Ezek a döntéssorozatok együttesen befolyásolják egy-egy térség gazdasági növekedését, fejlődését, a lakosság életminőségének a változását. A növekedés és a fejlődés térben egyenetlen, hiszen a feltételrendszerek és a befolyásoló tényezők a tér minden pontján eltérőek (Enyedi 2004).

A felsőoktatás képzési szerkezetének átalakításához és a regionális gazdaság igényeihez való alkalmazkodásához, a felsőoktatás-, az országos- és regionális gaz-

daságpolitikai és társadalomfejlesztési koncepciókat hosszú távon tudatosan kellene összehangolni és integrálni. Az ágazati és regionális elképzelések összehangolására azonban még sok uniós országban sem került sor, ami nagyfokú bizonytalanságot eredményez a felsőoktatási intézmények képzési szerkezetének átalakításában. A gazdaságfejlesztési koncepciók és a versenyképes nagy- és közepes méretű vállalatok hiánya miatt a gazdaság részéről sem fogalmazódik meg az igény a strukturális átalakításokhoz szükséges képzési irányok kialakításáról (Horváth 2013a). Ebben a kérdésben a gazdasági és iparkamarák felelőssége is felvethető.

Egy „ingerszegény” és feltétel-rendszereiben hiányos környezetben a felsőoktatás nehezen tud megfelelni az ágazattal szemben támasztott követelményeknek. Egy-egy intézmény akkor tudja teljesíteni küldetését és regionális szerepvállalását, ha nem csak önmagában a felsőoktatás versenyképességét teremti meg, hanem a gazdaságfejlesztési és társadalomirányítási koncepciók hosszú távú, tudatos építkezésén keresztül sikerül az innovációk befogadására alkalmas gazdasági környezetet és az ehhez szükséges feltételrendszereket is megteremteni.

A megújulásra, vagyis az „innovációra” való törekvés az emberi természet alapja. A jobb életért való küzdelem – bármilyen formában is nyilvánuljon meg –, örök. Az emberi, társadalmi és gazdasági fejlődést szolgáló innovációs verseny nem ismer határokat – akadályoztatása legfeljebb időszakos, melynek egyik lényeges színtere a felsőoktatás. A felsőoktatás rendkívül széles skálájú szerkezeti szintjei és eredményessége között évszázadok óta folyik a versengés, a világ mondhatni valamennyi térségében. Az intézmények oktatási és kutatási potenciáljukkal az ország, a régió társadalmi, gazdasági fejlődését akkor tudják jó hatásfokkal szolgálni, ha a hosszú távú ágazati célok kialakításában és megvalósításában aktívan részt vesznek, illetve részt vehetnek.

A FELSŐOKTATÁS KÉPZÉSI KÍNÁLATÁT ÉS KUTATÁS-FEJLESZTÉSI POTENCIÁLJÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A rendszerváltozást követő évek gazdasági átmenetének időszakában a felsőoktatási intézmények az oktatási szerepüket helyezték az előtérbe, amely több háttértényező együttes hatásának az eredménye. Ebben az időszakban az ágazat finanszírozási rendszere még egyáltalán nem motiválta az egyetemeket a kutatás-fejlesztésre, s még kevésbé ösztönözte az intézményeket arra, hogy új kutatási-fejlesztési együttműködések alakítsanak ki a gazdasági élet szereplőivel. A nehézkes gazdasági szerkezetátalakulás az ország több régiójában is elmélyült területi válság közepette ment végbe, amely nem kedvezett az egyetemek és a gazdasági szféra közötti új együttműködési formák kialakításának.

Az államszocializmusból a piacgazdaságba történő átmenet időszakában olyan – korábban meghatározó jelentőségű – ipari ágazatok omlottak össze és tűntek el (pl. bányászat, kohászat), amelyek több térségben mindaddig az egyetemek kutatás-fejlesztési bázisait jelentették. A gazdasági környezet átalakulásával, a felsőoktatás társadalmi funkciói is jelentős változásokon mentek keresztül. A rendszerváltozást követő évtized-

ben több mint háromszorosára nőtt a felsőoktatásban tanulók száma. A társadalmi és gazdasági folyamatok által generált változások eredményeként, elkezdett átalakulni a társadalom és a munkaerő-piac értékítélete is. Az 1990-es évek közepén már érzékelhető volt a végzettséggel összefüggő kereseti arányok jelentős eltolódása. A munkaerő-piac értékítélete átalakult, a felsőfokú végzettség felértékelődött, a korábban preferált szakmai tapasztalat és a gyakorlatban eltöltött idő pedig leértékelődött. Mindezen folyamatok következményeként a felsőfokú végzettség egyéni megtérülési rátái rendkívül nagymértékű növekedésnek indultak.

Ilyen körülmények között, az intézményeknek sokkal könnyebb volt fenntartani magukat a hallgatói létszám extenzív növelése által. Az oktatási tevékenység hangsúlyosabban jelent meg a felsőoktatási intézmények profiljában, ugyanakkor az egykoron a kutatás-fejlesztési tevékenységek bázisát is jelentő, hanyatló ipari ágazatok válsága több képzési terület válságához is vezetett (pl. öntészet, kohászat, bányászat, szerszámgépészet, nehézipari gépgyártás). A rendszerváltozást követően megindult átalakulási folyamatok negatív hatásai kumuláltan jelentkeztek elsősorban – a regionális fejlődés szempontjából kiemelt fontosságú – műszaki felsőoktatás területein, ami a kilencvenes évek második felére a képzési szerkezet átalakításához vezetett. A strukturálisan gyenge műszaki felsőoktatás és kutatás, illetve ezek hiánya, több magyar régióban (Észak-Alföld, Dél-Alföld, Dél-Dunántúl) akadályozza a gazdasági növekedést (Horváth 2013b). A képzési szerkezet befolyásolhatja a kutatás-fejlesztési tevékenységet és aktivitást, hiszen egy szélesebb diszciplináris bázison szerveződő oktatási tevékenység magasabb kutatás-fejlesztési aktivitást eredményezhet (Gál 2014).

Az egyéni érdekek, a társadalmi szükségletek és a gazdaság igényei eltérő elvárásokat támasztanak a felsőoktatással szemben. Az állami ágazatirányítás egyik koordinációs feladata az volna, hogy az ágazat strukturális átalakítása során az eltérő igényeket és elvárásokat megfelelő módon integrálja és szintetizálja.

A felsőoktatás a jövőbeli növekedés és fejlődés alapját jelentő szektorok közé tartozik, ezért az ágazatot nem önmagában, hanem egy-egy régió társadalmi és gazdasági folyamataival, az intézmények regionális

szerepvállalásának és beágyazottságának figyelembe vételével érdemes vizsgálni. Ennek során szükséges számba venni a regionális adottságokat, a térségek lehetőségeit és szükségleteit, továbbá azt, hogy a helyi intézményrendszer szerkezete alkalmas legyen a technológiai, gazdasági és társadalmi innovációk befogadására és képes legyen a szoros együttműködésre és kommunikációra a regionális gazdasággal (Rechnitzer 2009). Az intézmények növekvő regionális szerepvállalásával párhuzamosan egyre elmélyültebbé válik a lokális gazdaságba való beágyazottságuk mértéke. A szakmai közösségekben elfogadott, úgynevezett első, második és harmadik generációs egyetem mellett már megjelentek a negyedik generációs egyetemek. A „generációk” fejlődése során az egyetemek célja, szerepe és output-ja – a társadalmi és gazdasági folyamatok változásával párhuzamosan – egyre szerteágazóbb és összetettebb. A negyedik generációs egyetemek a kulcsfontosságú regionális intézményrendszer azon elemei, amelyek célja az oktatás, kutatás-fejlesztés, innováció, tudáshasznosítás és proaktív gazdaságfejlesztés. Jelentős szerepet vállalnak a regionális stratégiai irányok kijelölésében és a helyi gazdaság fejlesztésében (Lukovics és Zuti 2014).

A felsőoktatás képzési kínálatát befolyásoló lehetséges összetevőket rendszerszemléletű megközelítésben egy kereszthatás-mátrixban (1. táblázat) összegeztük. Az egyes tényezők közvetlen vagy közvetett módon hathatnak a képzési kínálatra. E tényezők egy része regionális, többségük pedig jellemzően nemzeti szinten befolyásolható. A globalizáció jelenleg közvetett módon hat a képzési kínálatra, de a felsőoktatás nemzetköziesítési törekvései nyomán várhatóan egyre nagyobb mértékben fog begyűrűzni a hatása az ágazatba. A társadalom értékítéletének, igényeinek a változását jellemzően több tényező együttesen alakítja. A befolyásoló tényezők egy csoportja között szoros korreláció mutatkozik (pl. ágazati politika és gazdasági szerkezet, munkaerő-piaci kereslet és gazdasági szerkezet). A rendszerszemléletű kereszthatás mátrix azt is jól szemlélteti, hogy a felsőoktatás képzési kínálatát befolyásoló tényezők, összefoglalóan keret-feltételrendszerek együttesen milyen mértékben decentralizáltak, mely szinteken vannak a döntési kompetenciák.

1. táblázat

A felsőoktatás képzési kínálatát befolyásoló tényezők kereszthatás mátrixa

A felsőoktatás képzési kínálatát befolyásoló tényezők(1)	Közvetlen hatás(2)	Közvetett hatás(3)	Regionális szinten befolyásolható(4)	Nemzeti szinten, illetve a felett befolyásolható(5)
Gazdasági szerkezet(6)	■			■
Ágazati politikák(7)	■			■
Társadalmi igények(8)		■	□	□
Lokális igények (helyi szereplők)(9)		■	■	■
Társadalmi folyamatok (migráció, demográfia)(10)		■		■
Munkaerő-piaci kereslet(11)		■	■	■
Globális hatások(12)		■	□	□

Jelmagyarázat: ■ – van kimutatható kapcsolat, □ – nincs közvetlenül kimutatható kapcsolat, Forrás: saját szerkesztés

Table 1: Factors influencing tertiary education training offering cross-impact matrices

Factors influencing tertiary education training offerings(1), Immediate effect(2), Indirect effect(3), Impressionable regional level(4), National level, and can be influenced by the above(5), Economic structure(6), Sectoral policies(7), Social needs(8), Local needs (local actors)(9), Social processes (migration, demography)(10), Labor market demand(11), Global events(12), Note: ■ – there is demonstrable link, □ – there is no demonstrable link directly, Source: own edition

A mátrixból látható, hogy az ország unitárius állam-berendezkedésének megfelelően, ezeknek a kompetenciáknak a meghatározó többsége nemzeti szinten van. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a társadalom és a gazdaság térségi szerveződésének, kohéziójának gyengék a feltételei. A decentralizáció és a szubszidiaritás nem vagy csak korlátozott keretek között érvényesül. A centralizált döntések hatásainak következményei regionális szinten eltérő módon és hatásokkal érvényesülnek, mivel egy-egy régió társadalmi és gazdasági környezete, történelmi gyökerei és kultúrája jelentős eltéréseket mutat. Ilyen körülmények között némileg korlátozottan értelmezhető a felsőoktatási intézmények tradicionális tevékenységeinek (oktatás és kutatás) a kibővítése, regionális szerepvállalása és küldetése, valamint a gazdaság igényeihez való rugalmas alkalmazkodás képessége.

A felsőoktatás kutatás-fejlesztési potenciálját befolyásoló lehetséges tényezőket szintén egy rendszer-szemléletű keresztthatás mátrixban (2. táblázat) ábrázoltuk. Az egyes tényezők ebben az esetben is közvetlen vagy közvetett módon hatnak a kutatás-fejlesztési tevékenységre, amelyek regionális, illetve többségük nemzeti szinten befolyásolhatóak. A kutatás-fejlesztési potenciált – együttesen és külön-külön is – több tényező alakítja, mint a képzési kínálatot. A globális hatásokat ebben az esetben is közvetett hatásként tüntettük fel, de a felsőoktatás említett nemzetköziesítési célkitűzésének eredményeként ezen a területen feltételezhetően gyorsabban fognak begyűrűzni, mint az oktatás esetében. A befolyásoló tényezők között ebben az esetben is szoros összefüggés és kölcsönhatás tapasztalható. A gazdasági szereplők igényeit, piaci magatartásukat a táblázatban feltüntetett tényezők (tényező csoportok) befolyásolják. A felsorolt elemek közül, az innovációk befogadására alkalmas gazdasági környezet

és feltételrendszer megteremtésének, illetve az együttműködési hajlandóságnak, valamint a lehetséges együttműködési formák sokszínűségének és kultúrájának a hangsúlyossága érdemel megkülönböztetett figyelmet. Ez a két elem katalizálhatja leginkább a gazdasági növekedést és fejlődést, a többi tényező pedig, mint eszkörendszer támogathatja ezek ösztönzését és megvalósítását. A társadalom és a gazdaság térségi kohéziójának kedvezőbbek a feltételei, mint az oktatás esetében, de a decentralizáció és a szubszidiaritás itt is csak korlátozott keretek között érvényesül.

A két keresztthatás-mátrixot összehasonlítva a gazdasági szerkezet, az ágazati politikák és a globalizáció azok a tényezők, amelyek mind a képzési kínálatot, mind pedig a kutatás-fejlesztési potenciált befolyásolják. A gazdasági szerkezet és az ágazati politikák mindkét esetben közvetlenül hatnak a vizsgált tényezőkre és alapvetően nemzeti szinten befolyásolhatóak. A globalizáció hatásai mindkét mátrixban indirekt módon jelennek meg, azonban az ágazat nemzetköziesítési törekvéseinek megvalósítása során, várhatóan fokozódni fognak. Az egyetemek a nemzetközi tudásbázisokhoz és hálózatokhoz való fokozottabb kapcsolódásuk révén potenciális tudásbázisként jelennek meg a közelükben elhelyezkedő vállalatok számára (Gál 2005). A nemzetközi együttműködésekben való fokozottabb aktivitásra való törekvés mellett sem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az egyetemek – a kulcsfontosságú területi intézményrendszer részeként – közvetlen és közvetett módon fejtenek ki hatást a szűkebb és tágabb környezetükre. A nemzetközi hálózatokba történő bekapcsolódásuk nem jelenti azt, hogy veszítenének egy-egy régióban képviselt súlyukból és szerepükből, sőt ennek révén sokkal aktívabb katalizátoraivá válhatnak egy-egy térségnek. Mint ahogyan azt Goddard és Vallance (2013) „Az egyetem és a város” c. könyvük-

2. táblázat

A felsőoktatás kutatás-fejlesztési potenciálját befolyásoló tényezők keresztthatás mátrixa

A felsőoktatás kutatás-fejlesztési potenciálját befolyásoló tényezők(1)	Közvetlen hatás(2)	Közvetett hatás(3)	Regionális szinten befolyásolható(4)	Nemzeti szinten, illetve a felett befolyásolható(5)
Globális hatások(6)		■	□	□
Nemzeti ágazati politikák(7)	■			■
EU ágazati politikák(8)	■	■	■	■
Gazdasági szerkezet(9)	■			■
Az innovációk befogadására alkalmas gazdasági környezet és feltételrendszer(10)	■			■
Gazdasági szereplők igényei (országos, helyi, nemzetközi)(11)	■		□	□
Finanszírozási források rendelkezésre állása és összetétele(12)	■		■	■
Szabályozási környezet(13)		■		■
Erőforrások rendelkezésre állása (humán-, eszköz-, infrastrukturális feltételek)(14)	■		■	■
Együttműködési hajlandóság és kultúra(15)	■		■	■

Jelmagyarázat: ■ – van kimutatható kapcsolat, □ – nincs közvetlenül kimutatható kapcsolat, Forrás: saját szerkesztés

Table 2: Factors influencing tertiary education research and development potential of cross-impact matrices

Factors influencing tertiary education research and development potential(1), Immediate effect(2), indirect effect(3), Impressionable regional level(4), National level, and can be influenced by the above(5), Global events(6), National sectoral policies(7), EU sectoral policies(8), Economic structure(9), Innovations accommodate environment and conditions(10), The needs of operators (national, local, international)(11), The availability and composition of funding sources(12), Regulatory environment(13), Availability of resources (human-, assets-, infrastructure conditions)(14), Willingness to cooperate and culture(15), Note: ■ – there is demonstrable link, □ – there is no demonstrable link directly, Source: own edition

ben lényegre törően megfogalmazzák, nem mindegy, hogy egy egyetem csupán „van” a városban, vagy a város szerves részeként aktívan hozzájárul annak fejlődéséhez.

A gazdasági szerkezetet befolyásolják az ágazati politikák, a globális hatások, a fogyasztói igények változása, az erőforrások rendelkezésre állása, a gazdasági szereplők reakcióideje és alkalmazkodóképessége. Az ágazati szerkezet pedig befolyással van a régiók teljesítőképességének alakulására (Horváth 2001).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ágazati politikák eltérő időtávon érvényesülő, a társadalmi és gazdasági folyamatokba tartósan beágyazódó jelenségsorozatokat indukálhatnak, amelyek térspecifikus jellemzőkkel rendelkeznek. Az ágazati politikák nemegyszer eltérő indíttatásúak, ebből kifolyólag ellentmondások is. Ezek a döntéssorozatok együttesen befolyásolják egy-egy térség gazdasági növekedését, fejlődését és a lakosság életminőségének a változását is.

A felsőoktatás a jövőbeli növekedés és fejlődés alapját jelentő szektorok közé tartozik, ezért az ágazatot nem önmagában, hanem egy-egy régió társadalmi és gazdasági folyamataival, az intézmények regionális szerepvállalásának és beágyazottságának figyelembe vételével szükséges vizsgálni. A felsőoktatás képzési szerkezetének, térszerkezetének és kutatás-fejlesztési potenciáljának a hatékony átalakításához és fejlesztéséhez, továbbá a regionális gazdaságok igényeihez való alkalmazkodásához, a növekedés és a fejlődés szempontjából legrelevánsabb ágazati stratégiákat hosszú távon tudatosan építkezve kellene összehangolni és integrálni. Ez egyben előfeltétele annak is, hogy egy olyan, az innovációk befogadására alkalmas gazdasági környezet és az ehhez szükséges feltételrendszer kerüljön megteremtésre, amelyben a felsőoktatási intézmények – mint a regionális intézményrendszer kulcsfontosságú szereplői – jó hatásfokkal tudják teljesíteni küldetésüket és regionális szerepvállalásukat.

A tanulmányban keretében arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy – az ágazati politikákon túlmenően – a felsőoktatási intézmények tradicionális alaptevékenységeit (oktatás és kutatás) milyen tényezők befolyásolhatják. A két kereszthatás mátrixot összehasonlítva arra a következtetésre juthatunk, hogy a gazdasági szerkezet és az ágazati politikák mind a képzési kínálatra, mind pedig a kutatás-fejlesztési potenciálra hatással vannak. A rendszerszemléletű kereszthatás mátrixok azt is jól szemléltetik, hogy a felsőoktatás képzési kínálatát és kutatás-fejlesztési potenciálját befolyásoló lehetséges faktorok együttesen milyen mértékben decentralizáltak, mely szinteken vannak a döntési kompetenciák. Azt állapíthatjuk meg, hogy az ország unitárius államberendezkedésének megfelelően, ezeknek a kompetenciáknak a meghatározó többsége nemzeti szinten van. Igazolódott az a feltételezésünk, hogy a társadalom és a gazdaság térségi szerveződésének, kohéziójának még mindig gyengék a feltételei Magyarországon. A decentralizáció és a szubszidiaritás nem vagy csak korlátozott keretek között érvényesül.

A kutatás-fejlesztési potenciált befolyásoló lehetséges elemek közül az innovációk befogadására alkalmas gazdasági környezet és feltételrendszer megteremtése, illetve az együttműködési hajlandóság, valamint a lehetséges együttműködési formák sokszínűsége és kultúrája katalizálhatja leginkább a gazdasági növekedést és fejlődést, a többi tényező pedig, mint eszközrendszer támogathatja ezek ösztönzését és megvalósítását.

A felsőoktatási stratégia irányvonalainak meghatározásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni továbbá azokat a szempontokat sem, hogy egyrészt az egyéni érdekek, a társadalmi szükségletek és a gazdaság igényei eltérő követelményeket támasztanak az ágazattal szemben. Másrészt pedig a strukturális átalakítások olyan (pl. intézményhálózat, a képzési szerkezet) idő- és költségigényes folyamatok, amelyekre a felsőoktatás a jelenlegi jogi- és szabályozási környezetéből kifolyólag nem tud olyan gyorsan reagálni, mint ahogy azt a társadalmi és gazdasági folyamatok változása megkívánná.

IRODALOM

- Bartke I. (1994): A területi (gazdasági) fejlődés hajtóerői és állami szabályozása. *Tér és Társadalom*. 8. 3–4: 1–22.
- Enyedi Gy. (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*. 9: 935–941.
- Európai Unió (2014): Hatodik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról. Az Európai Unió Kiadóhivatala. Luxemburg.
- Fokozatváltás a felsőoktatásban (2014): A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányelvei. Emberi Erőforrások Minisztériuma. Budapest.
- Gál Z. (2005): Az egyetemek szerepe a regionális innovációs hálózatokban. [In: Buzás N. (szerk.) *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*.] SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress. Szeged. 269–292.
- Gál Z. (2014): A felsőoktatás területi szerkezetének változásai. *Educatio*. 23. 1: 108–120.
- Goddard, J.–Vallance, P. (2013): *The University and the City*. Routledge. London.
- Horváth Gy. (2001): Regionális támogatások az Európai Unióban. Osiris Kiadó. Budapest.
- Horváth Gy. (2003): Egyetem és regionális átalakulás. [In: Nagy F.-né.–Vonyó J. (szerk.) *Város és egyeteme*.] Pécsi Tudományegyetem. Pécs. 65–79.
- Horváth Gy. (2013a): Regionális szerkezetátalakítás, újraiparosítás és felsőoktatás-fejlesztés. [In: Buday-Sántha A. et al. (szerk.) *Régiók fejlesztése – I. kötet*.] Pécsi Tudományegyetem. Pécs. 126–136.
- Horváth, Gy. (2013b): Relationships between economic restructuring and higher education in the Drava-Tisa Transnational Development Arc. *Romanian Review of Regional Studies*. 9. 2: 9–22.
- Lukovics M.–Zuti B. (2014): Egyetemek a régiók versenyképességének javításáért: „negyedik generációs” egyetemek? *Tér és Társadalom*. 28. 4: 77–96.
- Rechnitzer J. (2009): A felsőoktatás térszerkezetének változása és kapcsolata a regionális szerkezettel. *Educatio*. 18. 1: 50–63.
- VÁTI (2009): *Változó területi struktúrák a jelenlegi kihívások tükrében*. Nemzeti jelentés. Budapest.

